

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Філологічні зошити. Літературознавство:

ЗБІРНИК СТУДЕНТСЬКИХ
НАУКОВИХ СТАТЕЙ

ВИПУСК VIII

Рівне – 2020

ББК 83

Ф 54

УДК 82

Філологічні зошити. Літературознавство: зб. студ. наук. ст. Вип. VIII / ред. кол. О. Кирильчук [та ін.]. – Рівне : РДГУ, 2020. – 97 с.

У збірнику вміщені студентські наукові розвідки, результати бакалаврських та магістерських досліджень з актуальних проблем українського літературознавства, теорії літератури, компаративістики та методики викладання української літератури. Матеріали збірника можуть бути використані науковцями, студентами, вчителями-словесниками.

Рекомендовано до друку рішенням кафедри української літератури
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 3 від 20 лютого 2020 р.)

Рецензент:

ШАНЮК В. І., кандидат філологічних наук, доцент (Національний університет водного господарства і природокористування).

Редакційна колегія:

ЗАХАРЧУК І. В., доктор філологічних наук, доцент;

БЕСТЮК І. А., кандидат філологічних наук, доцент;

КИРИЛЬЧУК О. М., кандидат філологічних наук, доцент (головний редактор);

КРУПКА М. А., кандидат філологічних наук, доцент;

ТХОРУК Р. Л., кандидат філологічних наук, доцент.

ЗМІСТ

БЕРНАЦЬКА АЛІНА Моделі характеротворення у романі Максима Кідрука «Де немає Бога»	7
БУХАЛЬСЬКА БОГДАНА Урбаністична топографіка у романі Олександра Ірванця «Рівне/Ровно (Стіна)»	13
ГАРМАНЮК БОГДАНА Містика у художній структурі роману Макса Кідрука «Не озирайся і мовчи»	17
ГРЕБЕНЕЦЬ МАРІЯ Мотив межової ситуації у драмі «Алмазне жорно» Івана Кочерги крізь призму філософії	22
ГУЛЕЧКО АНАСТАСІЯ Художні стратегії репрезентації минулого у романі Юрія Винничука «Танго смерті»	27
ДЕМЧУК ВІКТОРІЯ Жанрова природа ретродетективу (на матеріалі роману Владислава Івченка та Юрія Камаєва «Стовп самодержавства, або 12 справ Івана Карповича Підпригори»).....	32
КУК НАДІЯ П'єса Миколи Куліша «Мина Мазайло» як сатиричний текст.....	38
КУХАРЧУК ОКСАНА Сільський апокаліпсис Миколи Куліша	42
ЛОЙКО ІВАННА Світ дитинства в есеїстиці Оксани Забужко	46
МАЛІНОВСЬКА КАРІНА Художні моделі репрезентації травматичного досвіду у повісті «Поza межами болю» Осипа Турянського	50
МИРОНЮК ОЛЬГА Художнє відображення Другої світової війни у романі Тетяни Пахомової «Я, ти і наш мальований і немальований Бог»	55

МОРОЗ ТЕТЯНА

Белетризація звичаєвого права у романі

Пантелеймона Куліша «Чорна рада» 60

ОЛЕКСЮК ОЛЕКСАНДРА

Моделювання національних характерів

у прозі Михайла Коцюбинського 66

ПІСКЛЯК ОЛЕНА

Друга світова війна і досвід сучасної української літератури..... 71

ПОНОРЧУК ІРИНА

Жінка в умовах Голодомору: Світлана Талан «Розколоте небо»..... 76

ПРОКОПЧУК ТЕТЯНА

«Вид на Толедо»: картина Ель Греко в поетичних версіях

Вадима Лесича й Патриції Килини 82

СИТКІВ МАРІЯ

Тема влади у драматургії Валерія Шевчука

(на матеріалі драм «Вертеп», «Птахи з невидимого острова»)..... 87

СТАСЮК КАТЕРИНА

«Хвороба як метафора» (за Сьюзен Зонтаг):

українська проза на початку третього тисячоліття..... 93

CONTENTS

BERNATS’KA ALINA Modeling of Characters in Novel «The Place Where God Is Not Exist» by Max Kidruk.....	6
BUCHALS’KA BOHDANA Urban Topography in Novel «Rivne/Rovno (The Wall)» by Olexander Irvanets	12
HARMANYUK BOHDANA Mystics Parameters in Fictional Structure of Novel «Do Not Look Forward and Be Silence» by Max Kidruk.....	16
HREBENETS’ MARIYA Metaphysical Motif of Being on the Edge in Drama «Diamond Millstone» by Ivan Kocherga	21
HULECHKO ANASTHASIYA Art Strategies of Representation of the Past in Novel «Tango for Death» by Yurii Vynnychuk.....	26
DEMCHUK VICTORIYA Genre Parametres of Retrodetective (on materials of novel «Pillar of Autocracy, or 12 Actions against Ivan Karpovych Pidipryhora») by Vladyslav Ivchenko and Yurii Kamayev.....	30
COOK NADIYA Play «Myna Mazailo» by Myckola Kulish as a Saturical Text.....	36
KUCHARCHUK OXANA Village Apocalypses of Mychola Kulish.....	40
LOIKO IVANNA World of Childhood in Essays by Oxana Zabuzhko.....	44
MALYNOVS’KA KARYNA Fictional Models of Representation of Traumatic Experience in Long Story «Beyond the Edge of Pain» by Osyp Turyans’kyi.....	48

MYRONYUK OLGA

Traumatic Experience of World War the Second in Novel

«Me, You and Our Painted and Non-Painted God»

by Tetyana Pakhomova55

MOROZ TETYANA

Fictional parameters of habitual life of the Ukrainians in novel

«Black Council» by Panteleimon Kulish's60

OLEXYUK OLEXANDRA

Modelling of Ethnic-Coloured Characters

in Prose of Myckailo Kotsyubyns'kyi66

PISKLYAK OLENA

World War the Second and an Experience of

Contemporary Ukrainian Literature71

PONORCHUK IRYNA

Woman in times of Holodomor: Svitlana Talan «Split the Sky».....76

PROKOPCHUK TETYANA

«View of Toledo»: a Painting by El Greco

in Poetical Versions by Vadym Lesych and Patriitsiya Kylyna.....82

SYTKIV MARIYA

Motif of Authority in Drama by Valeryi Shevchuk

(on the materials of plays «Puppet-Show», «Birds from Invisible Island»)....87

STASYUK KATHERYNA

«A Metaphor of Illness»: (following to Susan Sohntag)93

Катерина Стасюк

Науковий керівник – канд. філол. наук Бестюк І. А.

«ХВОРОБА ЯК МЕТАФОРА» (ЗА СЬЮЗЕН ЗОНТАГ): УКРАЇНСЬКА ПРОЗА НА ПОЧАТКУ ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ

У статті систематизовані художні твори початку третього тисячоліття, поетикальною домінантою яких виступає хвороба. Ідеї Сьюзен Зонтаг, викладені у її праці «Хвороба як метафора», авторка статті проєкціює на українські тексти, – розмірковує над різними версіями літературної тематизації цього концепту.

Ключові слова: «хвороба як метафора», антиутопія, роман.

In the article are systematic works of art of the beginning of the third millennium, the poetic dominant of which is disease. Susan Sontag's ideas in her work, «Illness as Metaphor», project the author into Ukrainian texts, reflecting on different versions of the literary thematization of this concept.

Key words: «illness as a metaphor», dystopia, novel.

Культурологічне дослідження «Хвороба як метафора» Сьюзен Зонтаг вибудовує на матеріалі світової літератури, у центрі її уваги – твори Теофіля Готье, Андре Жіда, Томаса Манна, Льва Толстого, Франца Кафки та ін. Вона називає туберкульоз, рак, божевілля і СНІД соціокультурними маркерами певної епохи. Так, узагальнюючи художній досвід XVIII–XIX ст., зазначає: «сухоти сприймалися як зовнішній вигляд, і така зовнішність стала головним елементом соціальної поведінки в XIX сторіччі. Вважалося брутальним їсти з апетитом. Хворобливий вигляд вважався чарівним» [3, 27]. Йдеться про романтизацію сухот, про блідість і сухорлявість, апатичний вигляд і меланхолію як поведінкові тренди. Туберкульозний вигляд «символізував привабливу вразливість і надзвичайну чутливість» [3, 28]. Як доказ, авторка цитує щоденникові нотатки польського композитора Фредеріка Шопена й відомої українки Марії Башкирцевої.

Упродовж півтора сторіччя туберкульоз залишався «метафоричним еквівалентом вишуканості, чутливості, смутку, безсилля /.../» [3, 57]. «У XX столітті група метафор і оцінок туберкульозу розкололася й розділилася між двома хворобами. Деякі риси перейшли до божевілля: пацієнт бачиться як сухотно-гарячкова, нерозсудлива людина, що легко впадає в крайнощі, до того ж надто чуттева, аби витримати весь жах і наругу сьогодення. Інші риси туберкульозу переходять до раку – муки, які неможливо романтизувати. Вже не туберкульоз, а божевілля є теперішнім рушієм світського міфу про самоподолання» [3, 34].

Власне ці хвороби – туберкульоз і божевілля – як маркери відповідно помежів'я двох віків, XIX–XX і XX–XXI, обіграє Таня Малярчук: художня концепція її роману «Забуття» (2016) виказує генетико-контактний зв'язок із

культурологічною студією Сьюзен Зонтаг. «Туберкульоз був улюбленою хворобою української інтелігенції» [6, 93], – іронізує нараторка стосовно покоління В'ячеслава Липинського і Василя Доманицького: сухоти у їхньому випадку символізують крихкість ідей, безнадію і мандрівне життя (за Сьюзен Зонтаг). Відповідно й у художній версії української авторки йдеться про крах національних ідей цих патріотично налаштованих інтелігентів; особливо це підкреслено в епізоді перебування на польському курорті Закопане. Натомість головна героїня страждає від невротичного захворювання: наша сучасниця змагається з неврозом, переживає панічні атаки на фоні obsесивно-компульсивного розладу.

Якщо ж звернути увагу на раніше написаний роман Т. Малярчук «Біографія випадкового чуда» (2012), то ми помітимо тут трансформовані міркування С. Зонтаг про те, що «хвороби завжди використовувалися в ролі метафор для висунення звинувачень суспільству в зіпсутості та несправедливості» [3, 67]. «Суспільство здорове тоді, коли права всіх, навіть хворих, виконують» [5, 190] – стверджує головна героїня роману Лена, яка студіює валеологію і повсякчас намагається захищати слабких: спершу бездомних собак, згодом – людей, кожен із яких змагається з окремою хворобою (божевілля музейниці, депресії Василини, суїцидальні манії Теофіля Кролика, інвалідність Іванки-Пса й Антона, які приковані до ліжок). Соціальна складова тексту виконує функцію своєрідного запобіжника від «ампутації серця» [5, 190], співчувати і співпереживати – ідейно-виховна домінанта твору. З цією метою авторка вводить читача у світ інклюзії: «В коридорі поруч також чекали десятки інших людей, сліпих, глухих, без рук, буз ніг, церебральників, даунів і дебілів, чоловіків і жінок, дітей і дорослих. Так багато калік водночас Лена ще ніколи не бачила. Зазвичай вони, як тавровані потвори, сидять удома й висуваються на світ Божий лише в критичних ситуаціях, щоб нікого не бентежити і щоб не зіпсувати повноцінним людям їхнє неусвідомлене повноцінне щастя» [5, 180].

У романі «ДНК» (2016) національними хворобами українців названі рак («Історія четверта. Гени Гени» Фоззі) та інсульт («Історія сьома. Захар та Андрій» Макса Кідрука). Онкозахворювання від радіаційного опромінення, через безвідповідальність влади перед суспільством, тематизовано в оповіданні Фоззі, де йдеться про події 9 липня 1972 року, коли газове родовище, яке палало, вирішили загасити підземним ядерним вибухом. Не попереджені про небезпеку, селяни були приречені на повільне вмирання від радіації, спричиненої «ядовитим грибом» [2, 132]. І якщо дід Гени повсякчас згадує ядерне бомбардування Хіросіми (6 серпня 1945 року), то читач уже знає про Чорнобильську катастрофу 26 квітня 1986 року. Свідка цих подій Гену Попеля завжди супроводжують симптоми нудоти, головні болі, а у фінальному епізоді, коли він, зомлівши, помирає, допомоги чекати немає від кого, бо його сприймають за п'яного. Байдужість і моралізаторство – це теж симптоматика хворого суспільства.

У заключній новелі «ДНК», науково-фантастичному тексті Макса Кідрука, попри те, що події відбуваються 2056-го року, людство так само розв'язує проблему фізіологічного і духовно-морального здоров'я. Втім, стосовно першого сягнуло високих здобутків: «в діагностуванні внутрішніх хвороб» винайдені «експрес-аналізатори крові», вбудовані в зубні щітки: «люди отримали можливість виявляти величезну кількість хвороб – майже всі пухлини, кардіосклероз, ішемічну хворобу серця, діабет, будь-які інфекційні захворювання – у зародку. Отже, аналізатор виявив підозрілі антитіла, і треба йти до лікаря. Відповідно, спростилося й лікування. Хірурги у звичному розумінні зникли, їхнє місце посіли терапевти» [2, 206]. Стосовно ж ментальних недуг головний герой, лікар за фахом, роздумує так: «Що, як причина не в обставинах, а в нас самих, у прихованих злобі, егоїзмі та потворності, що накопичилися за сотні поколінь і вкоренилися так глибоко в ДНК?» [2, 220].

Хвороба в літературі – знак того, що суспільству необхідні докорінні зміни. Власне ця ідея кодована у підтекстах роману Олександра Ірванця «Хвороба Лібенкрафта (*Morbus dormatorius adversus*)» (2010). Попри авторський означник жанру «понурий роман», до справи маємо анти-утопію. І вже перше речення перемикає читацьку увагу у вигаданий альтернативний простір: «Це сталося саме тоді, коли трамвай переїздив річку» [4, 3]. Річка в архетипній свідомості символізує межу між реальним та ірреальним, між світом живих і мертвих (як приміром, Стікс і Лета в давньогрецькій міфології). Йдеться не стільки про діахронію (межу між помешканням і театром, яку долає головний герой актор Ігор щодня), скільки про синхронію – занурення у паралельний простір («на картах тих нашого міста немає!» [4, 100]), символічною альтернативою якого виступає «театралізована дійсність» як натяк на тоталітарний суспільно-політичний устрій, його штучність. До такого висновку підштовхує і семантика хвороби: «leben» – з нім. «життя» [7, 405], а «kraft» – «сорт цупкого паперу, з якого виготовляють мішки, упаковки для вантажів, бандеролей і тому под.» [7, 388]. Людство вимислило державу, яка згодом стала його ворогом.

У романі О. Ірванця очевидні інтертекстуальні відсилання до антиутопії Джорджа Орвела «1984» (1948), де теж ідеться про деградацію людини під тиском тоталітарної держави. Адже саме держава, зізнається український герой, «оточила нас колючим дротом своїх правил, вимог і законів. /.../ ти даєш нам відчуття належності до себе» [4, 175]. У версії Ірванця така держава ще й наділена хвороботворними функціями: «Вона, ніби мікроб, ніби вірус хвороботворний, вражає кожного, пронизуючи його тіло, впиваючись у нутрощі, всотуючись у кров. Без неї немає життя» [4, 174].

У творі змодельовані механізми і структури тоталітарного суспільства, маркованого хворим. Це світ, де західна культура оголошена ворожою, тому театральні не знають Шекспіра, та й драму Софокла «Цар Едіп» імпровізують із переказів найстаршого і найстарішого актора Семена Марковича Кушніра,

який пригадує сюжет цього тексту, нині забороненого і не доступного («згідно з вказівками Ідеологічного Управління, твори давніх епох вилучені з усіх без винятку бібліотек» [4, 15]). Театру відведена агітаційно-пропагандистська функція: містечковий Державний театр Зарічного району славився винятково виробничими драмами [4, 16]. Відповідний і його репертуар, покликаний маніпулювати масовою свідомістю: «Правда сталевара Терещенка», «Розквітне абрикос на териконі», «Вага серпневого колоса», «Четвертий реактор увімкнено» [4, 124]. Такі провладні ідеологічні, а не естетичні цінності нав'язувались ще зі школи, де вивчали п'єси «сучасних авторів про партизанів, про подвиг сталеварів, про міцну й палку любов доярки й тракториста, почуття, яке допомагає їм обом вийти переможцями у трудовому змаганні» [4, 59].

Освітнянсько-виховний процес сприяє формуванню комплексу меншовартості, деперсоналізації. Диктаторські установки пригнічувати і залякувати складають його стратегічне завдання: «Ви найгірший клас!» – вигукували у школі вчителі; «Ви найгірша група!» – наполягали викладачі; «Ви найгірший підрозділ» – ганьбив армійський старшина. «Так само було по всій країні: найгірші народжували, вирощували, виховували й навчали наступних найгірших. /.../ І саме тому в країні, яка була його вітчизною, панував цей повсюдний імливий напівморок /.../» [4, 65].

Символом культурної стагнації загалом і побутової невлаштованості, яка принижує людську гідність, зокрема, стає *есхатологічна темрява*: «Але темрява переважає. Темрява переважає все інше. Темрява в місті й у світі. Ніч. Темрява й холод навкруги» [4, 109]. «Так жилося завжди. Змін не було ніколи» [4, 109]. Відключене опалення, небілені паркани, «постійна промокла волога» [4, 105]; «люди вічно одягались у цей негарний одяг з темних неякісних тканин. Вічно їли несмачну, прісну їжу, пили недобрі, вивітрені напої. Зустрічалися. Кохалися, закладали родини, народжували дітей, які й продовжували цей безкінечний ланцюжок нудьги та безнадії» [4, 110].

Культивована упродовж сімдесяти років ХХ ст. совєтська утопія про здорове соціалістичне суспільство обертається в антиутопійну модель, із загрозливою хвороботворною симптоматикою. Це антигуманний соціум, у якому ніхто не пам'ятає, як виглядали коти, адже їх «давно вже звели зі світу», як і породистих собак, «коли почалась кампанія за економію продуктів» [4, 73]. У кульмінаційному епізоді про нищення собак спостерігаємо за насиллям і жорстокістю людини, яка стає монстром. Як і в романі Тані Малярчук, тут трансформована ідіома «люди як собаки»: злі – у версії Ірванця, упосліджені – у Малярчук.

Червоні плямками на повіках – це не тільки знаки інакшості, далекоглядності, – міченість жертви, яку дозволено убити. Це водночас і знак мутації, оскільки такий герой втрачає межу між добром і злом: щоб зберегти своє життя і не бути викритим, Ігор убиває найближчих (дружину й дитину, приятеля і коханку). Тема духовної сліпоти відсилає до згаданої у

творі драми Софокла «Цар Едип», адже саме Ігор мав виконувати роль Едипа, який, як відомо, після всіх злочинів, осліпив себе.

«Хвороба як метафора» Сьюзен Зонтаг слугує своєрідною оптикою для літературознавчих досліджень про взаємну кореляцію «між хворим індивідом і соціокультурною організацією буття» [8, 3; 1], а також провокує до нових відкриттів. У фокусі уваги наших наступних досліджень – прозова книга «Лікарі», автор якої Юрій Щербак, доктор медичних наук, ще у 1980-х роках ототожнив хворобу з духовною кризою епохи.

Джерела:

1. Гундорова Т. Симптоматика «хворого тіла»: [Електронний ресурс] / Т. Гундорова // Критика. – Число 7–8 (№ 153-154). – С. 24-26. – Режим доступу: <https://krytyka.com/ua/print/articles/symptomatyka-khvoroho-tila>.
2. ДНК: роман / С. Жадан, Ю. Винничук, І. Карпа, Фоззі, А. Кокотюха, В. Рафаєнко, М. Кідрук: авт. ідеї С. Жадан, Фоззі: передм. і післям. Фоззі. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 240 с.
3. Зонтаг С. Хвороба як метафора. СНІД та його метафори / С. Зонтаг ; з англ. пер. Т. Бойко. – К. : Вид-во Жупанського, 2012. – 162 с.
4. Ірванець О. Хвороба Лібенкрафта (Morbus dormatorius adversus): понурий роман / О. Ірванець. – Харків : Фоліо, 2010. – 187 с. – (Графіті).
5. Малярчук Т. Біографія випадкового чуда / Т. Малярчук. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. – 240 с.
6. Малярчук Т. Забуття / Т. Малярчук. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. – 256 с.
7. Мюллер В. Великий німецько-український словник – Близько 170 000 слів та словосполучень / В. Мюллер. – К. : Чумацький шлях, 2005. – 792 с.
8. Узлова О. Хвороба як результат взаємодії індивіда і соціуму в романах Дж. Лоджа кінця ХХ–початку ХІХ ст.: [Електронний ресурс] / О. Узлова. – Режим доступу: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewById/356289.pdf>.